

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕТУ ОРТАЛЫҒЫ

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ ТІЛДЕРДІ ДАМУ, ҚҰЖАТТАМА
ЖӘНЕ МҰРАҒАТТАР БАСҚАРМАСЫ

**«ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ
ӘДІСНАМАСЫ: ҮДЕРІС, САПА, ЖЕТІСТІК»**
атты ғылыми-практикалық конференция материалдары

27 сәуір, 2012 ж.

«Елтаным баспасы»
Алматы
2012

8. Студенттердің шығармашылық белсенділігін арттыратын өз бетінше жұмыс беру.

Тіл үйренушілермен педагогикалық дискурсқа түскенде «сен білмейсің, отыр екі», «тіл үйренуге қабілетің жоқ» деген ынтасын түсіретін фразалар еш уақытта айтылмауы тиіс. Тілді тек қызығушылықпен немесе үйренушінің ішкі жан дүниесі үйренуге мәжбүрлеп тұрған жағдайда ғана меңгеруге болады. Тіл үйретуде авторитарлық дискурс қатынасын қолдана алмайсыз. Тек ынтасын, ниетін оятып, қызықтыру арқылы және үздіксіз педагогикалық үдеріс барысында және тәжірибемен шындау арқылы ғана меңгертуге болады.

Сондықтан мектепте немесе жоғары оқу орындарында тіл үйрету әдіс-тәсілдерімен қоса үйренушілермен (оқушы, студенттермен) педагогикалық дискурсқа түсудің шеберлігін білу қажет болса, ересек адамдарға, кәсіби қызметкерлерге тіл үйрету барысында барлық институционалды дискурстың қыр-сырын меңгеруі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Милованова Ж.В. Жанрово-речевые особенности педагогического дискурса Текст. / Ж.В. Милованова // Языковая личность: жанровая речевая деятельность. Тезисы докладов научной конференции. Волгоград, 6-8 октября, Изд-во «Перемена», 1998. С. 63-64.

Резюме

В этой статье рассматривается роль педагогического дискурса в обучении языка.

Summary

This article discusses the role of pedagogical discourse in language teaching.

Г.А Тастемирова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ТІЛ ҮЙРЕНУДЕ ДИАЛОГТЫҢ МАҢЫЗЫ

Оқыту әдістерін тиімді қолдана білу—оқытушы еңбегінің жемісі. Қазіргі таңда шетелдік студенттерге қазақ тілін үйрету тәсілдерін тиімді қолдана алатын, кәсіби мәдениет пен жоғары дәрежедегі біліктілікке ие оқытушылар қажеттігі күн санап артып келеді. Әрбір оқытушы өзінің кәсіби мәдениетін дамыту бағытында тиімді жолды анықтауына болады. Қазіргі кезде оқытушыларда әр түрлі бағдарламалары, әдістемелер мен оқулықтар бола тұра, нақты бір сабаққа дайындыққа яғни нақта білім беру бағытын айқындауда қиындыққа тап болып жатады.

Өзге тілді аудиториядағы тіл үйренушілердің алған біліміне сәйкес күнделікті тұрмыс-тіршілікте сөйлесе білуі, болашақта алатын мамандығы туралы негізгі сөздік қорлардың басым көпшілігін меңгеруі, қоғамдық-саяси қатынастарға байланысты материалдарды игеруі болып табылады.

Қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгерту барысында тіл үйренушіге тілден бұрын сөйлесуді үйрету керек. Себебі өзге тілді меңгеру үйренетін тілдің лингвистикалық ережелерін жанақтап білу емес, демек, ол екінші тілдің сөйлеу құралдары мен әрекетін, тұлғаларын дұрыс пайдалана білу, сол арқылы сөйлесетін дәрежеге жету болып табылады.

Ғалым Ф.Оразбаева: «Қазақ тілінде сөйлеуге үйрету арқылы оқытушы үйренушіге ойын қазақша жеткізе білумен қатар, пікір айтуға, көзқарасын білдіруге де тәрбиелейді. Сөйлеуге үйрету—тілді жаңа меңгеру емес, адамның жалпы ойлау қабілетін кеңейту, жетілдіру деген сөз» дейді. [1]

Күнделікті тұрмысқа керекті қазақ тіліндегі сөздерді үйренудің нәтижесі— шетел азаматы меңгерген сөздік қорды әлеуметтік-қоғамдық, мәдени-тұрмыстық және оқу-білімдік қызметтерінде еркін пайдалана алады.

Шетелдік тіл үйренушілер арасында қатынас құралы қызметін ауызекі сөйлеусу атқарады. Өз ойын қазақ тілінде айта білуі, басқаның айтқан пікірін түсіне алуы студенттердің сөйлеу тілін белгілі дәрежеде меңгергендігін көрсетеді. Диалог әр адамның ұтымды ой-өрісі мен байыпты шапшаң тіл қатынастарының көрінісі. Тілдік коммуникативтік мақсатқа жетудің бір жолы диалогтық сөйлеу арқылы рөлдік қарым-қатынасты жүзеге асыру болып табылады. Өйткені, диалогтық сөйлесу барысында рөлдік қарым-қатынас жасау арқылы тіл үйренуші сөйлесім әрекеттерінің барлық түрлерін меңгереді.

«Сөйлесім әрекетіне тән айтылымның қатысымдық табиғатын айқындайтын белгінің бірі—адам мен адамның ұғынысу қажеттігін өтейтін тыңдалым процесі. Ауызша сөйлеу іске асқан жерде есту де, тыңдау да қатар жүреді. Адамның ауызша сөйлеу арқылы жарыққа шыққан ойы екінші адамның есту қабілетін ұштап, есту мүшелеріне әсер еткенде ғана ұғыныңқы болады» -дейді Ф.Оразбаева.

Қарым-қатынастың ең басты бір түрі диалог болғандықтан, оның атқаратын қызметі де өзгеше. Себебі, диалог тіл үйренушінің сөйлесу дағдысының, жауаптасудың, сонымен бірге сөйлеуші мен тыңдаушының арасындағы сөз қатынасы қандай дәрежеде өткенін көрсететін тіл қатынасының ерекше түрі.

Диалог қазақша сөйлесуге үйретудегі негізгі жұмыстың бірі болғандықтан, коммуникативтік бағытты жүзеге асырудағы негізгі жұмыс түрі болып саналады. Өзге тілді аудиториядағы студенттердің сөйлеу тілін дамыту кезінде дұрыс сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға кеңірек көңіл бөлу керек.

Тілді терең меңгеру байланысты жүргізілетін барлық практикалық жұмыстар студенттерді адамгершілікке, ізгілікке тәрбиелеуге, сөздік қорын байытуға, шығармашылық ой қабілетін дамытуға, өз ойын дұрыс, жүйелі түрде, дәлелденіп айта алатын деңгейге жеткізуге арналған.

Диалогтық сөйлеу барысындағы қолданыста қаратпа сөздер де кездеседі. Қаратпа сөздер тек атау тұрғасында кездеседі. Мысалы: *-Ахмад, кел отыр.* Диалог құрамында айтылатын қаратпа сөздер әрқашан іргелес сөйлемде айтылатын ойға қатысты болады. Қаратпа сөздер диалогтық сөйлеуде қолданылады. Диалогты сөйлемде қаратпа сөздерді алып тастайтын болсақ, онда ол жай сөйлемге айналып кетеді. - *Ахмад, Навидті шақырып кел.* Егер осындағы *Ахмад* сөзін алып тастасақ, *Навидті шақырып кел* сөйлемі жай сөйлемге айналады.

Тілді меңгере отырып, тек грамматика, сөздік ережелерін және сөйлеу тәсілдерін біліп қою емес, сондай-ақ, тіл бірліктерін қолдану шарттары түрлі ұлттарда, түрлі тілдерде өзіндік ерекшеліктерімен айқындалады. Қаратпа сөздеріміз сөйлеу этикеттерінің ішіне кіреді. Сөйте тұра қаратпа сөздер диалог құрамындағы жай сөйлемнің ішінде негізгі грамматикалық жүйесіне қатыспай, оқшауланып тұрады. Қаратпа сөздер грамматикалық жүйеден оқшау тұрғанымен, бұл компоненттер сөйлемнің коммуникативтік мақсатымен, мазмұнымен тығыз байланысты болады.

Диалог барысында айтылатын сөйлемнің мазмұны тек пікір білдірумен тынбайды. Сөйлемде пікір білдірушінің түрлі эмоциясын білуге болады. Диалогтық сөйлесу барысында жиі қолданылатын қаратпа сөздер: жалқы есімдер, туыстық қатысты білдіретін сөздер. Мысалы: *ана, әке, ата, ағай, әпке.* Кісілерді жас, жыныстық ерекшеліктеріне, әлеуметтік ерекшелігіне қарай бөлуге болады *жігіттер, қыздар, ағай, айналайын, бөйжеткен.* Енді диалогтық сөйлесуде әруақытта ситуацияға байланысты қолданамыз.

Қоғамдық ортадағы ситуацияға байланысты:

1. Танысу барысында:

-Сәлеметсіз бе, ағай!

-Амансындарма, қарақтарым!

-Аттарың кім? Қайдансындар?

2. Сатушы-сатып алушы:

-Сәлеметсіз бе!

-Сәлеметсіңдер ме! Сендерге не керек еді?

-Бізге нан, қант, күріш керек еді. Мінеки, алындар.

3. Жолаушы-жүргізуші:

-Сәлеметсіз бе, ағай!

- Сәлеметсіңдер ме! Қайда барасындар?

- Байтұрсынов көшесіне.

Шетелдіктерді сөйлеуге үйретуде оқытушы студенттің жеке басына тән өзіндік қасиеттерін, мінез-құлқы мен қабілетін үнемі ескеріп отыруға тура келеді. Мұның өзі әр студентпен жеке дара жұмыс істеуге, әрқайсысымен қарым-қатынаста болуға мәжбүр етеді. Сонда ғана тіл үйренудің сапасы арта түседі.

Диалогтық сөйлесу барысында қаратпа сөздерді тандап қолдануда сөйлесетін кісіге қарау керек, сұхбаттасушылар, таныс па, таныс емес пе, таныстарының мінез-құлықтары, жақындық дәрежелері (туыстық, достар, әріптестер, танымайтын адамдар және т.б.), сөйлесушілердің жас ерекшеліктері (сұхбаттасушылар құрдас па немесе үлкен кісі балаға сөйлеп жатыр ма) олардың мамандықтары, білімі, әлеуметтік жағдайы сондай-ақ, адам бір адамға қарап сөйлеп тұра ма, әлде көпшілікке сөйлеп тұр ма.

Сөйлеу әрекетінің негізі-берген сұрақтарға, өтініштерге қайтарылатын жауапты сөйлем арқылы өрнектей білу, жауап беру ситуациялар негізінде енгізілген көптеген объективті және субъективті факторға байланысты. Әртүрлі ситуацияға, жағдайға, ортаға байланысты қаратпа сөздерді қолдана білу дағдыларын қалыптастыру қажет.

Диалогтық сөйлеуді түрлендіруде қаратпа сөздің қызметі ерекше деп айта кету керек. Мысалы:

-Студенттер, тезірек отырындар.

- Келіндер, жігіттер, отырындар.

Бұл мысалдағы *студенттер, жігіттер* деген сөздер сөйлемдегі басқа сөздермен жалпы мағыналық байланысқа негізделген де, синтаксистік байланысқа түспей, олардан оқнау айтылып тұр.

Біреуге арнайы айтылған сөйлемде оның кімге арналып айтылғанын білдіретін немесе сөз тіркесі болады.

-Балалар, сұрақтарың болса қойындар.

-Терезені жапшы, Ахмад.

-Навид, сөздікті Раминге әперші.

-Апай, маған рұқсат беріңізші.

Бұл мысалдардағы *балалар, Ахмад, Навид, апай* деген сөздер мәнде сөйлемнің кімге арналғанын білдіріп тұр. Сонымен қатар, қаратпа сөздер айтылған ойға сол адамның көңілін аудару үшін жұмсалады. Біздің мысалымыздағы қаратпа сөздер осы мағынада қолданып тұр.

Сонымен қатар диалогтық сөйлесуде қаратпа сөздер айтылған ойдың кімге арналған, кісінің оған назар аударуы және сөйлесушінің көңіл-күйін, кісінің сезімін де білдіреді. Мысалы:

1. - Сәлеметсіз бе, апай!

-Амансың ба, айналайын!

-Айналайын, атың кім?

-Атым Майванд.

-Қайдансың, шырағым?

-Ауғанстаннанмын.

2. - Сәлеметсіз бе, ата!

-Амансың ба, қарағым, атың кім?

-Менің атым Мухамад Риза.

Бұл мысалдардағы *айналайын, қарағым* қаратпа сөздерінің мағыналары айналып толғануды білдіріп тұр. Қаратпа сөздерді диалогтарда жақсы лебіз білдіру үшін де қолданылады.

Диалогтардағы қазақ елінің қаратпа сөздері қолдану дәстүрі көрсетілген, лингво-елтанымдық сипатта жазылған. Мысалдардағы лингвотанымдық яғни тіл жүйесіндегі қалыптасқан нормалардан қазақ еліне тән сөйлеу, қазақ тіліне тән фразалар берілген. Тіл меңгерудің бастапқы кезеңіне арналған стандартты қатысым ситуациялары мен салаларын іріктеу, оны тіл меңгеру үдерісіне енгізу нәтиже береді, жоғарыда берілген мысалдардан ұлттық мәдени қағида мен елтанымдық білімбайқалады. Қорыта айтқанда, қазақ тілінде сөйлеуге үйрету арқылы оқытушы үйренушіге ойын қазақша жеткізе білу мен қатар, қазақ еліне тән сөйлеу фразаларын білуге, пікір айтуға көзқарасын білдіруге, тәрбиелейді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Оразбаева Ф.Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. –Алматы. 2000.

Резюме

В этой статье рассматриваются значение диалогической речи для слушателей начального уровня обучения.

Summary

His article has been research the meaning of dialogues for beginners.

В.М.Сағымбаева

Қ.И.Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ
аға оқытушысы

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ – ХАЛҚЫМЫЗДЫҢ РУХАНИ, МӘДЕНИ БІРЛІГІНІҢ ҰЙТҚЫСЫ

Тіл жай сөз емес, өмірдің талай-сынынан өткен, ескелең талаптарға сәйкес өрістей түскен толыққанды ақиқат десек, жаңыла қоймаспыз. Тілсіз қоғамның қандай түрі болса да өмір сүре алмақшы емес; ол тілдің өзі қоғам бар жерде ғана пайда болып, өмір сүреді. Демек, қоғамнан тыс, бөлек тіл жоқ. Тіл – қоғамның жемісі.

Туған елім – тірлігімнің айғағы,

Тілім барда айтылар сыр ойдағы,

Өссе тілім, менде бірге өсемін,

МАЗМҰНЫ

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

<i>Есенова Қ.Ө.</i> Медиа мәтінді зерделеу – студенттердің саяси-қатысымдық біліктілігін қалыптастырудың тиімді тәсілі	3
<i>Күзекова З.С.</i> Грамматиканы оқыту мәселелері	6
<i>Ерназарова З.Ш.</i> Студенттің жазылым іскерлігін қалыптастыру кәсіби тілді меңгерудің құрамдас бөлігі ретінде	9

СЕКЦИЯЛЫҚ МӘЖІЛІС

1-секция. МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ФУНКЦИОНАЛДЫ БАҒЫТТАП ОҚЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Рахметова Р.С.</i> Синтаксисті қатысымдық тұрғыдан меңгерту	15
<i>Машинбаева Г.Ә.</i> Тілге бейімдеу пәнін оқытудың тиімді жолдары	18
<i>Абдисулейменова Р.Ш.</i> Талапқа орай тілді жетілдіру	21
<i>Айтжанова С.С.</i> Іс қағаздарын мемлекеттік тілде жүргізудің маңызы	23
<i>Айтқұлова Ж.Б.</i> Функции и возможности педагогической технологии «дебаты» в учебном процессе	25
<i>Алмаұытова Ә.В.</i> Қазақ тілі сабағында мақал-мәтелдерді оқытудың өзектілігі (жалғастырушы топқа арналған)	28
<i>Әмірбекова А.Б.</i> Қазақ тілін үйретудегі педагогикалық дискурстың рөлі	32
<i>Тастемирова Г.А.</i> Тіл үйренуде диалогтың маңызы	34
<i>Сағымбаева В.М.</i> Мемлекеттік тіл – халқымыздың рухани, мәдени бірлігінің ұйтқысы	36
<i>Қалығұлова Б.Т.</i> Орыс тілді мектепте егістіктің шақтарын меңгерудің жолдары	39
<i>Жылқыбай Д.Б.</i> Мемлекеттік тіл — ұлт бірлігінің басты факторы	41
<i>Юсуп А.Н.</i> XX ғасыр басындағы ана тілін оқыту мәселелері	43
<i>Дюсенова Ш.З.</i> Роль самостоятельной работы учащихся при изучении языка	45
<i>Алдабергенова Г.Д.</i> Лингвострановедение как один из принципов обучения языку	46

2-секция. ҚАЗАҚ ТІЛІ ЖӘНЕ ОНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

<i>Қасым Б., Нүптекеева Г.</i> Кәсіби тілді меңгертуде инновациялық технологиялардың тиімділігі	51
<i>Тымболова А.О.</i> Тілді жүйелі оқытудың кейбір мәселелері	53
<i>Шота Қ.Н.</i> Ұлттық ойын ой өсіреді	56
<i>Ерменбаева Л.</i> Қазақ тілін online арқылы оқыту өзектілігі	60
<i>Мәуленов А.А.</i> Көркем мәтін элементтерінің тіл үйретудегі лингвотанымдық қызметі	63
<i>Ибраева Р.Б.</i> Қазақ тілі сабағында интербелсенді әдістерді қолдану	66
<i>Ибраева Р.Б., Ұлтанбекова Г.С.</i> Қазақ тілін үйретудегі тыңдалыммен жұмыс	69
<i>Бекшинова М., Қойшыбаев М.Н.</i> Тіл сабақтарында дамыта оқыту технологиясының маңызы	71
<i>Наралиева Р.Т.</i> XXI ғасырдағы қазақ тілін оқыту әдістемесі - жаңа уақыттағы жаңа мазмұнды инновациялық жүйе	75
<i>Тұңғатова Ф.Ж.</i> Қазақ тілі сабағында фразеологизмдерді оқытудың тиімді тәсілдері	77
<i>Аманова Ж.Ж.</i> Терминдерді меңгерту	79
<i>Сазанбаева А.Р.</i> Кәсіби тілді дамытудың тиімді жолдары	81
<i>Мамиева А.Н.</i> Тіл тарихы курсы пәндерін жаңа технологиялар арқылы оқыту жолдары	84
<i>Смолякова Е.А.</i> Ысқақовтың әдістемелік еңбектеріндегі қазақ тілін оқытудың ғылыми ұстанымдары	87
<i>Kiyakova G.V., Janserkeeva E.N.</i> The advantages of using games	91
<i>Әуезова Г.</i> Тілдегі шақ жүйесін меңгеру	95
<i>Ервожина Ш.Л., Демеева Б.Н.</i> Сын есімнің түрленуін мәтіндермен жұмыс жасау арқылы меңгерту	97
<i>Ибраймова Л., Асанова Г.Н.</i> Бала тілін дамытудың әдістемелік қырлары	99
<i>Сүлейменова Г.Ж.</i> Қазақ тілі сабақтарында жаңа педагогикалық технологияларды пайдаланудың жолдары	101
<i>Текесбаева Г.М.</i> Оқу-тәрбие үдерісінде деңгейлеп оқыту технологиясын пайдаланудың маңызы	104
<i>Жырғаланова Н.К.</i> «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» (сто) технологиясын тіл ұстарту сабақтарында қолданудың тиімділігі	107